

Czytać jak historyk

Dorota Wiśniewska

Słowa kluczowe

warsztat historyka, myślenie historyczne, wiarygodność źródła, analiza źródeł, szukanie informacji, II wojna światowa, polityka historyczna Rosji

Wprowadzenie dla nauczyciela

Lekcja poświęcona jest warsztatowi pracy historyka. Pokazuje, że często profesjonalny historyk dokładnie zapoznaje się z treścią dokumentu dopiero na końcu – wcześniej szuka odpowiedzi na szereg pytań dotyczących samego źródła, okoliczności jego powstania, autora i potencjalnych odbiorców. W czasie zajęć uczeń pozna metody pracy historyka, dowie się, jak sprawdzić, czy dokument zawiera prawdziwe informacje na temat wydarzeń z przeszłości, oraz zobaczy, że wartości, przekonania i interesy autora mogą mieć wpływ na kształt przekazu.

Instrukcja

W skład scenariusza wchodzi pięć materiałów źródłowych oraz karta pracy z ćwiczeniami. Zaproponowany układ zajęć może podlegać modyfikacjom, podobnie jak wykorzystanie źródeł i ćwiczeń. W trakcie zajęć przydatny będzie dostęp do Internetu oraz umożliwienie uczniom korzystania z urządzeń telekomunikacyjnych z dostępem do sieci (smartfon, tablet itp.).

Cele operacyjne

Uczeń:

- potrafi zastosować elementy metody analizy wykorzystywane przez historyków,
- odróżnia fakty od opinii,
- ocenia wiarygodność przekazów,
- wskazuje zalety myślenia historycznego.

Metody nauczania

- Rozmowa nauczająca.

- Praca pod kierunkiem (indywidualna, w parach i grupach).
- Analiza źródeł tekstowych i ikonograficznych.
- Burza mózgów.

Środki dydaktyczne

- tablica/flipcharty, pisak/kreda,
- duże arkusze papieru/brystole,
- komputer z dostępem do Internetu i rzutnik/tablica multimedialna (w przypadku zajęć online),
- aplikacje umożliwiające wypełnianie formularzy lub wspólne edytowanie dokumentów, np. Jamboard (w przypadku zajęć online).

Przed lekcją

Poproś uczniów o przeczytanie dwóch esejów pt. *Jak historycy weryfikują informacje – Łukasza Kamińskiego i Attili Poka.*

Scenariusz lekcji

Wprowadzenie

1. Zadaj uczniom pytania: Gdzie szukalibyście informacji, gdybyście chcieli odtworzyć drzewo genealogiczne swojej rodziny?
2. Przedstaw uczniom temat i cele lekcji.

Rozwinięcie

1. Rozdaj materiały źródłowe i karty pracy (w przypadku zajęć online udostępnij pliki). Uczniowie indywidualnie, w ciszy, wykonują ćwiczenie 1. Poproś uczestników, żeby nie wczytywali się w treść źródła A, ale jedynie ewentualnie zeskanowali je wzrokiem i zapoznali się z podpisem pod tekstem. Wybrane osoby przedstawiają swoje odpowiedzi. Zadaj pytania: Co jeszcze by Was interesowało? Jak Waszym zdaniem możemy stwierdzić, czy rzeczywiście mamy do czynienia z książką z lat pięćdziesiątych? Gdzie można sprawdzić, czy taka książka faktycznie wtedy została wydana?
2. Wskaż kilku uczniów, którzy przeczytają zdania lub równoważniki zdań streszczające poszczególne akapity źródła A. Jeżeli uczniowie budują długie zdania, zapytaj inne osoby w klasie, czy mają pomysł, w jaki sposób można je skrócić.
3. Uczniowie zapoznają się ze źródłem B i wykonują ćwiczenie 3. Podziel klasę na dwie grupy – zadaniem każdej jest znalezienie dwóch różnic do każdego punktu. Gdyby uczniowie mieli problem z identyfikacją rozbieżności w sposobie prowadzenia narracji, zwróć ich uwagę na język i styl tekstów oraz obiektywizm lub jego brak. Poproś jedną osobę z każdej grupy o przeczytanie odpowiedzi na głos.
4. Na podstawie materiałów zawartych w źródle C klasa próbuje wspólnie ustalić, które wydarzenie związane z genezą II wojny światowej Maria Turlejska pominęła w źródle A. W razie potrzeby zadaj pytania pomocnicze: Jaki jest związek między spotkaniem ukazanym na fotografii a mapą przedstawioną poniżej? Czy ustalenia zilustrowane na mapie były podane do publicznej wiadomości?
5. Uczniowie wykonują polecenia 5 i 6 w parach, a następnie odwracają się do kolegów z sąsiedniej ławki, aby wspólnie sprawdzić odpowiedzi. Wybrani

przedstawiciele 4-osobowych grup prezentują wyniki. Na zajęciach internetowych należy wydzielić pokoje dla każdej pary, a następnie dla 4-osobowych grup.

6. Poproś o uzupełnienie ćwiczenia 7, po czym przeprowadź głosowanie. Zapytaj uczniów, którą z wymienionych na liście pozycji wybraliby jako pierwszą. Wymieniasz litery przypisane każdej pozycji, a uczniowie głosują, podnosząc rękę. Zapisz wyniki na tablicy.
7. Przeprowadź burzę mózgów. Zapytaj uczniów, jakie mają skojarzenia z „wiarygodnym źródłem informacji”. Uczniowie zapisują skojarzenia na małych karteczkach i podchodzą do tablicy, żeby je przykleić. W wersji internetowej robią to np. w Jamboard. Uczniowie uzupełniają swoje wybory na karcie pracy (ćwiczenie 8). Podsumujcie burzę mózgów, wskażcie na najważniejsze cechy rzetelnego, wiarygodnego źródła. Warto zwrócić uwagę na rolę autorytetów i specjalistów (Czy powinniśmy im wierzyć bardziej niż innym? Dlaczego?) oraz subiektywizm w narracji (Jaki wpływ na dobór treści i przekaz mają doświadczenia i poglądy autora?).
8. Poproś uczniów o wykonanie drugiej części ćwiczenia 8 i omów z nimi możliwe odpowiedzi.

Podsumowanie

Zakończ dyskusją: Dlaczego historycy zwracają uwagę na to, kto stworzył dokument i w jakich okolicznościach? Dlaczego zadają sobie pytania na temat intencji autora/jego zleceniodawcy oraz próbują ustalić potencjalnych odbiorców? Dlaczego tak ważne jest dla nich sprawdzanie informacji o danym wydarzeniu w różnych źródłach? Jakie mogą być zalety myślenia historycznego w sytuacjach codziennych, niezwiązanych z profesjonalnym badaniem przeszłości?

Karta pracy

Ćwiczenie 1

Na podstawie treści w kolumnie „**Odpowiedź**” poniższej tabeli zapisz pytania, jakie zada sobie historyk, zanim przystąpi do uważnej lektury źródła A.

	Pytanie	Odpowiedź
1		Maria Turlejska
2		<i>Historia Polski 1864–1945. Materiały do nauczania w klasie XI, w: Historia Polski 1864–1945. Materiały do nauczania w klasie XI, red. Żanna Kormanowa</i>
3		Opracowanie historyczne przeznaczone do użytku szkolnego
4		w 1952 roku
5		1939–1945
6		w Warszawie
7		Przed wszystkim uczniowie szkół średnich, osoby zainteresowane historią Polski, znające język polski

8		Nakładem Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych, wyd. I, nakład: 50 000 + 111 egz. Podręcznik zatwierdzony przez Ministerstwo Oświaty na rok szkolny 1952/53
9		„[...] polska socjolog, historyk, działaczka komunistyczna i publicystka. Była profesorem i wykładowcą w Uniwersytecie Warszawskim, Wojskowej Akademii Politycznej i Uniwersytecie Wrocławskim. Współpracowała z „Polityką”. Jako historyk specjalizowała się w dziejach najnowszych Europy.” ¹

Ćwiczenie 2

Streść w jednym zdaniu (lub równoważniku zdania) każdy akapit źródła A.

Tvoja odpowiedź:

¹Maria Turlejska [dostęp 01.09.2021]. Dostępne w Wikipedia, wolna encyklopedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/Maria_Turlejska.

Ćwiczenie 3

Porównaj źródła A i B. Wskaż po dwie różnice w zaprezentowanych w nich faktach oraz w sposobie przedstawienia treści.

Twoja odpowiedź:

Faktografia:

Sposób prowadzenia narracji:

Ćwiczenie 4

Na podstawie źródła C wskaż wydarzenie z historii II wojny światowej, o którym nie wspomina źródło A.

Twoja odpowiedź:

Ćwiczenie 5

Odpowiedz na pytania:

1. Jakie były zamiary ZSRR względem Polaków w świetle źródeł D i E?

Tvoja odpowiedź:

2. Jak według źródeł D i E na wkroczenie Armii Czerwonej do Polski zareagowała miejscowa ludność?

Tvoja odpowiedź:

Ćwiczenie 6

Podaj dwa powody, dla których można wątpić w wiarygodność źródeł D i E.

Tvoja odpowiedź:

Ćwiczenie 7

Podkreśl źródła, w których niemal na pewno znajdziesz wiarygodne informacje na temat udziału ZSRR w II wojnie światowej. Niektóre pozycje zostały wymyślone na potrzeby zadania.

- A. *Encyklopedia PWN*, dzieło 3000 autorów, konsultantów i recenzentów ze wszystkich polskich instytucji i środowisk naukowych: Polskiej Akademii Nauk, uniwersytetów, akademii, innych szkół wyższych, samodzielnych placówek badawczych, instytucji gromadzenia i weryfikowania danych, muzeów, archiwów, bibliotek.
- B. Kanał na YouTube „Historia bez ściemy – tego nie powie Ci nauczyciel”, autor nieznany.
- C. *Historia Polski XX wieku*, opracowanie zbiorowe, recenzowana monografia naukowa, wydawnictwo uniwersyteckie, rok wyd. 2015.
- D. Korespondencja niemieckiego ministra spraw zagranicznych z 1939 r.
- E. Wikipedia.
- F. „Trybuna Ludu”, organ prasowy Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, numery wrześniowe z lat 1949–1955.
- G. Wspomnienia mieszkańców Białegostoku z lat 1939–1945, spisane zaraz po wojnie.

- H. Audycja radiowa na temat wybuchu II wojny światowej wyemitowana w Polskim Radiu w 1968 r.
- I. Artykuł o kampanii wrześniowej, napisany na podstawie literatury przedmiotu przez studenta historii, opublikowany na popularnym blogu historycznym.
- J. Podcast „Cała prawda o przyczynach wybuchu II wojny światowej”, dostępny na blogu rosyjskiego urzędnika i pasjonata historii, blisko związanego z elitami rządzącymi w Moskwie.

Ćwiczenie 8

Wskaż dwa źródła z poprzedniego ćwiczenia, po które sięgnąłbyś (sięgnęłabyś) w pierwszej kolejności, tj. te według Ciebie najbardziej rzetelne i godne zaufania. Uzasadnij swój wybór.

Twoja odpowiedź:

Źródło 1.

Źródło 2.

Uzasadnienie:

Wyjaśnij, dlaczego wiarygodność niektórych pozycji z poprzedniego ćwiczenia może budzić wątpliwości.

Twoja odpowiedź:

Odpowiedzi

Ćwiczenie 1

Przykładowe odpowiedzi:

	Pytanie
1	Jak nazywa się autorka tekstu?
2	Jak brzmią tytuły rozdziału i książki, w której się on ukazał?
3	Co to za typ źródła?
4	Kiedy książka została wydana?
5	Jakiego okresu dotyczy tekst?
6	Gdzie książka została wydana?
7	Kim byli odbiorcy?
8	W jakich okolicznościach powstało źródło/na czyje zlecenie?
9	Kim była autorka?

Ćwiczenie 2

Przykładowe odpowiedzi:

- Oskarżenie państw zachodnich o współpracę z Hitlerem.
- Krytyka polskich władz w obliczu wybuchu wojny.
- Wypowiedź Stalina z 1941 r. o niechęci państw zachodnich wobec komunizmu, skłaniającej je do współpracy z Hitlerem.
- Ustrój i postawy polityków u źródeł klęski Polaków.
- Wyzwolenie Ukraińców i Białorusinów spod władzy polskich ciemnych oraz ochrona mieszkańców przed hitlerowską okupacją.
- Rozwój gospodarczy ziem „wyzwolonych” przez ZSRR.

Ćwiczenie 3

Przykładowe odpowiedzi:

Faktografia:

- Źródło A donosi o dezorganizacji i chaosie oraz tchórzostwie polskich władz, natomiast w źródle B mowa o podjętym wysiłku obrony kraju.
- Według autorki źródła A ZSRR wkroczył do Polski, aby wyzwolić Białorusinów i Ukraińców spod polskiego jarzma oraz ochronić miejscową ludność przed hitlerowską okupacją. Według autora źródła B był to pretekst do bezprawnego zajęcia polskich ziem.

Sposób prowadzenia narracji:

- W odróżnieniu od źródła A źródło B nie zawiera nacechowanych emocjonalnie sformułowań.
- Autorka źródła A jest ewidentnie stronnica – stara się udowodnić wyższość ustroju komunistycznego nad innymi formami rządów (widać to zwłaszcza w akapitach 3, 4, 6). Tymczasem autor źródła B stara się być obiektywny.

Ćwiczenie 4

W źródle A nie ma mowy ani o pakcie o nieagresji pomiędzy III Rzeszą i ZSRR z 23 sierpnia 1939 r., ani o tajnym protokole do tego paktu, określającym ramy współpracy radziecko-niemieckiej. Umowa przewidywała zgodę Stalina na napaść Niemiec na Polskę oraz określała strefy wpływów: III Rzesza miała przejąć obszary na zachód od Narwi, Wisły i Sanu, a ZSRR na wschód od tej granicy (stąd wkroczenie Armii Radzieckiej do Polski dnia 17 września 1939 r.). Dodatkowo zawierała zapisy o zajęciu przez Stalina krajów bałtyckich (Estonii i Łotwy) oraz Finlandii, jak również rumuńskiej Besarabii.

Ćwiczenie 5

Przykładowe odpowiedzi:

1. Dokument D ukazuje intencje ZSRR jako pokojowe. Armia Czerwona wkroczyła do Polski, aby przywrócić stabilizację. Na znaczku ze źródła E widzimy uśmiechniętego żołnierza rosyjskiego.
2. Na znaczku widzimy rozentuzjasmowany tłum witający żołnierza radzieckiego.

Ćwiczenie 6

Przykładowe odpowiedzi:

- Źródło D powstało z inicjatywy Niemiec i ZSRR, które chciały utrzymać w tajemnicy swoją współpracę określoną w tajnym protokole do paktu o nieagresji Ribbentrop-Mołotow. Ponadto w interesie obu krajów leżało pokazywanie siebie w roli wybawców, a nie agresorów (zarówno w celach prowadzenia polityki międzynarodowej, jak i radzenia sobie z ludnością podbitą).
- Znaczek powstał na zlecenie władz radzieckich, które tym sposobem kreowały swój wizerunek jako niosących pomoc sąsiadów, strażników pokoju i ładu.

Ćwiczenie 7

A, C, D, E, G, I.

Ćwiczenie 8

Przykładowe odpowiedzi:

Kanał na YouTube nie wzbudza zaufania, ponieważ osoba go prowadząca nie ujawniła swojej tożsamości. Dodatkowo w tytule twórca kanału obiecuje odbiorcom

sensacyjne informacje (takie, o których nie dowiedzieli/dowiedzą się w szkole), co może oznaczać, że autor nie jest profesjonalnym historykiem, lecz łowcą ciekawostek. W gorszym przypadku może nawet celowo głosić jednostronne narracje, półprawdy i *fake newsy*. Lepiej sięgnąć do tego źródła po zapoznaniu się z innymi, budzącymi większe zaufanie opracowaniami.

Media w PRL podlegały cenzurze, a władze były zbyt uzależnione od Moskwy, aby ujawniać prawdę historyczną – uderzyłaby ona w kreowany przez Sowietów obraz przyjaźni polsko-radzieckiej oraz Armii Czerwonej jako wyzwolicielki Polaków spod niemieckiej okupacji. Obecnie współodpowiedzialność Rosji za wybuch II światowej jest negowana przez władze na Kremlu, dlatego również z podcastów rosyjskiego urzędnika najprawdopodobniej nie dowiemy się prawdy o okresie 1939–1941.